

in manus venit, quo principium Chronici Ekkehardiani usque ad Phoronei circiter tempora legi; quem igitur codicibus infra pagg. 14-15 recensitis addas vclim. Sigebertus Gemblacensis, paratis editioni novæ subsidiis multis at haud sufficientibus, Bethmannum nostrum restauratorem nactus est. Qui dum Bruxellis in codicem olim Gemblacensem incidit, ipsum Sigeberti et Anselmi autographum esse agnovit, nec solum editionis vere novæ fundamentum posuit, sed supplementa, auctaria, continuationes una cum Roberti de Monte Chronico æque ex autographo descripto adjecit, ex quibus nostrates exterosque historiæ studiosos plurimum emolumenti capturos confidimus. Annales Erphesfurtenses paucis tantum paginis comprehensos ex codice autographo luci dedi. Annalista Saxo, cui æque codex autographus, Parisiis anno 1827 a me primo evolutus, fundamento datus est, Waitzii opera textu restituto, fontibus historiæ in margine indicatis, majore quam hucusque fieri solebat fructu historiæ undecimi et duodecimi sæculi investigandæ adhibebitur.

Dabam Berolini in Bibliotheca Regia a. d. iv Kal. Julias a. 1844.

V. CL. G. WAITZ PROŒMIUM.

Ekkehardi historiographi, sæculo xi exeunte, xii A ineunte celeberrimi, memoriam nostra ætate oblivione fere obrutam vidimus, ita ut, cum Herimannus, Lambertus, Marianus, Bernoldus, Sigebertus omnium ore volverentur, illius pauci mentionem fecerint et ne hi quidem quis fuerit quæve scripserit satis edocti; in quod, libris ejus historicis editis, deinceps fieri non posse confidimus. Nam quis non primo voluminis hujus aspectu auctorem agnoscet gravissimum, qui paucis annis plura conscripserit opera iisque tam antiquam quam sui temporis historiam amplis illustraverit commentariis? Tunc fortasse in memoriam revocet, jam in libro illo De scriptoribus ecclesiasticis, quem anonymi Mellicensis nomine afferunt, Ekkehardum laudari (1) virum admodum doctum et religiosum, « qui et suam B nihilominus chronicam scribit, » et Helmoldum ad ipsum revocare (2) tanquam auctorem qui Heinrici IV et V historiam enarraverit (3). Quod Eccardo ansam præbuisse, ut Ekkehardo opus illud tribueret annalisticæ Saxonis nomine inscriptum, monuisse

sufficiat. Nam et hunc et alios errores (4) jam Martenius refutavit (5). Post quem etiam Pezsius accusationem hujus auctoris notitiam nactus (6), neque tamen Chronici edendi consilium exsecutus est, ita ut nostra demum ætate, codicibus undique collatis, quam Ekkehardus in historia conscribenda collocaverit diligentiam quidque libris suis præstiterit, intelligi potuerit (7).

Ekkehardi vitam vero ne sic quidem satis perspectam habemus. Ubi, a quibus sit parentibus natus, nemo tradit. Trithemius solus, qui pluribus locis ipsius mentionem facit (8), canonicum eum fuisse Wormatiensem dicit (9); sed in hoc falsus esse videtur. Pergit enim, Ekkehardum jam tunc cœnobium Hirsaugiense intrare voluisse, sed voto peregrinationis ad terram sanctam suscipiendæ astrictum id perficere nequivisse ideoque mox itineri se commisisse. Quod anno 1101 factum esse ipse Chronico suo narrat. Per Balthariam cum magno Germanorum exercitu Constantinopolim perrexit, inde Joppen navigavit, ibique mortalitatem magnam vix evasit,

NOTÆ.

(1) C. 104.

(2) I. c. 40, ap. Leibn. II, p. 574.

(3) Ex his locis et Trithemii testimonio jam Bossius (v. Struvium obs. select. ad universam rem. litter. spect. I p. 518), et Baluzius (epist. ad Schilterum, Archiv. I, p. 544) ipsius notitiam habuerunt.

(4) Nam Browerus catalogum episcoporum Hildesheimensium (Vita Godehardi ep. Hild. Mog. 1616. 4, p. 97-101), Leibnitz (SS. R. B., I. præf., n. 46-52) Chronicon epp. Hild. Ekkehardo tribuunt, quem tamen ab alio quem Helmoldus laudat diversum esse hic putat (ib. II, p. 514, n. Præf., p. 52).

(5) Collect. ampl., t. IV, p. 2, 3. Cf. Scheidt Orr. Guelf. III, p. 153, n. 50.

(6) Ex Pezii collectaneis Mayer hausit quæ de Ekkehardo ejusque Chronico scripsit (ap. Hormayr Archiv. 1828, p. 806); quæ recentiores tantum non omnes fugisse videntur.

(7) Cf. præsertim quæ Archiv. vol. VII, p. 469-509 dicta sunt.

(8) Chron. Hirsaug. (a. 1559) p. 129. Ann. Hirsaug. I, p. 278, 344, 367, 390 De SS. eccl., c. 578.

(9) p. 340: Anno prænotato magister Eckardus Wormatiensis ecclesiæ canonicus et scholasticus divino spiritu compunctus, mundum cum suis pompis et

vanitatibus pro Christi amore deseruit, veniensque ad Hirsaugiam, sanctæ conversationis habitum suscepit. Erat autem vir in omni genere scientiarum eruditissimus; sub cujus magisterio multi nobiles et ignobiles in omni litteratura magnifice profecerunt. Qui monachus factus, in omni puritate vitam suam instituit, et crescentibus meritis, tandem post annos undecim abbas in Uraugia primus ordinatus fuit. — Et p. 567: Anno etiam præscripto sanctus Otto episcopus Babenbergensis, Christi servus per omnia fidelissimus, inter multa pietatis suæ studia monasterium ordinis nostri suis impensis de novo fundavit Herbipolensis diocesis, juxta Salam fluviolum, sub honore sancti martyris Laurentii, quod Uraugia nuncupatur et distat a Wirzburg versus aquilonem sex ferme milliariibus; quod tandem perficiens, ut potuit, pro sustentatione servorum Dei dotavit, et abbatem cum monachis de Hirsaugia impetravit. Eckhardus itaque, monachus hujus cœnobii Hirsaugiensis, primus abbas in Uraugiam fuit missus a reverendissimo patre Brunone, vir in omni varietate scripturarum doctissimus, qui, sicut anno Brunonis abbatis secundo supra diximus, primum fuit canonicus et scholasticus ecclesiæ Wormatiensis, deinde monachus sub abbate Gebhardo peri voluit, sed voto peregrinationis ad terram sanctam

postea obsidionem urbis tulit, etiam Hierosolimam visitavit, a. vero 1102 mari in Italiam et postea in Germaniam reversus est. Sed jam antea, a. 1099, in Chronico scribendo occupatus fuit (10), et, nisi valde fallor, Bambergæ tunc temporis vixit. Nam libros quos adhibuit, eosque maximam partem rarissimos, bibliothecæ Bambergenses ipsi suppeditarunt (11), ibique codices Ekkehardi antiquissimi sunt reperti (12); illius foundationem resque ibi gestas ea narrat diligentia quæ auctorem in ipsa civitate vel diocesi degentem arguit; monasterii denique S. Michaelis Necrologium diem mortis adnotavit. Wormatiæ vero ipse nullibi mentionem fecit, ne Hirsaugiam quidem verbo attigit, quamvis, si Trithemio fidem præberemus, ibi ex itinere redux per plures annos vixisse et litteris incubuisse, quin scholæ præfuisse putandus esset. Econtra ipse Ekkehardus se aliquando Corbeie vixisse profitetur (13); id quod inter a. 1091 et a. 1107 factum sit oportet (14).

Quæ cum ita sint, Trithemium, cujus fidem sæpissime vacillare omnes consentiunt, hæc sine causa sibi persuasisse, ne dicam ex ingenio finxisse, fortasse quæ ad alterum nescio quem Ekkehardum monachum Hirsaugiensem spectent, ad Bambergensem, postea Uraugiensem, retulisse putarim, præsertim cum in aliis libris nihil hæc de re dicat, imo nobiscum facere videatur (15), et quomodo in illum perductus

A sit errorem non difficile sit intellectu. Nam in hoc ad rectum redit tramitem, quod Ekkehardum postea abbatem fuisse ordinatum Uraugiensem dicit. Otto enim episcopus Bambergensis in prædio suo Uraugia, in diocesi Witzburgensi ad Salam fluvium sito, quod nunc Aurach dicitur, S. Laurentii monasterium fundavit ordinis Benedictini, quod regulæ subjecit Hirsaugiensi monachisque ex Hirsaugia assumptis tradidit (16); id quod Trithemio ansam præbuisse videtur, ut etiam abbatem Ekkehardum inde petatum esse statuat; etiam in hoc falsus, quod foundationem a. tribuat 1118, cum litteræ (17) monasterium a. 1108 inceptum, post quinque annos esse dedicatum doceant, et ipsum Ekkehardum jam a. 1117 ex S. Laurentii monasterio epistolam scripsisse videamus (18). Ab Ottone episcopo, quem summis laudibus effert et colit quasi patronum (19), quem jam antea in itineribus comitatus esse videtur (20), electus, hoc munus suscepit, monachus tunc, nisi valde fallor, monasterii S. Michaelis Bambergensis. Quot annis postea vixerit non satis constat (21); Chronicon usque ad a. 1125 continuavit, epistolam Volmaro Hirsaugiensi, si Trithemio fides, a. 1129 scripsit (22); tunc jam per triginta annos litteris operam navaverat, ideoque ætatem fere senilem attingisse videtur. D. 23 Januarii (23) mortuus est (24).

NOTÆ.

adstrictus, satisfacere illa vice desiderio suo non potuit. Reversus tandem de partibus transmarinis, ad Hirsaugiam rediit, et habitum monachi sub venerabili abbate Brunone suscepit. Postremo factus abbas in memorato cœnobio Uraugiensi, regularis disciplinæ observantiam, quam in Hirsaugia didicit, in omni vita sua tam in se quam in commissis sibi subditis diligentissime custodivit. Erat enim fundatus in timore Domini, et in ejus mandatis singulari devotione studiosus, quippe cui nihil dulcius fuit unquam in omni vita sua quam divinis nocte simul ac die vacare obsequiis. Qui cum esset in omni varietate scripturarum eruditus, nequaquam inertem vacabat otio, sed quoties sibi licebat a curis respirare temporalibus, aut legit aliquid boni et sancti, in quo ipse proficeret, aut scripsit quidpiam utiliter, quod legentes edificaret. Rerum quippe temporalium inopiam magnam sustinuit, sed humilitate, patientia cæterarumque virtutum plenitudine dives fuit.

(10) V. infra, n. 27.

(11) V. infra, col. 441-444.

(12) V. infra, col. 439, 440, 444-446.

(13) V. præfationem ad Erkembertum, col. 449.

(14) Nam his annis Marquardus abbas fuit; v. Ann. S. h. a.

(15) Nam in priore Chron. Hirsaug (Bas. 1559), p. 129: *Eckhartus, inquit, venerabilis monachus sæpediti monasterii Montis monachorum, vir, etc., ubi Bambergense monasterium S. Michaelis in Monte intelligendum est.*

(16) Hoc epistola docet ab Ekkehardo cæterisque monachis Uraugiensibus ad Volmarum abbatem Hirsaugiensem scripta, quam Trithemius l. 1, p. 590 exhibet: *Dignissimæ reverentiæ reverendissimæque dignitatis viro, domino Volmaro Hirsaugiensium abbati, eisdemque præcipuis nimirum membris capitis summi, frater Eckardus cæteraque sancti Laurentii perexigua familia, si quid valent orationum vel servitutis payperum xenia. Spirituali plurimarum filiarum matri Hirsaugiæ, nondum ad incrementum perducta*

C *gratias agit ingentes filia cæteris jure despectior Uraugia; arbitris etiam internis scemper implorat præmia pro beneficiis scilicet nobis a vestra clementia gratis impensis, per quæ tam erga nos quam super cunctos necessitatem patientes materna viscera recludere soletis. Ad hæc iterum iterumque pedibus vestris advoluti mente et spiritu petitionem nostram continuam auribus clementiæ vestræ suggerere non cessamus, quatenus novellam plantationem vineæ Domini Sabaoth, quam apud nos initiastis, neglecti non tradatis, sed servo Domini Ottoni episcopo, cujus legatione fungimur, hanc suæ charitatis vicissitudinem rependentes, aliquem nobis ad præsens seniore destinatis, quem vos senicrem noveritis; cujus apud nos irrigetur sceleritium quod benigne plantastis. Remisimus etiam fratrem præsentem Conradum, paupertatem nostram tædio habentem vestrasque spirituales divitias spiritu fervente sitientem, testimonium illi perhibentes.*

D (17) Ap. Ussermann episc. Wirz. cod. probb., p. 29. Versio est Germanica sed antiqua diplomatis a. 1122 dati.

(18) V. infra, col. 448-450

(19) A. 1124, 1125.

(20) V. infra, col. 445-447.

(21) In diplomate n. 17 allato ipse non nominatur, occurrit vero in altero sine anno ap. Ludewig. SS. R. Bamb. I, p. 1124.

(22) Ann. Hirs. l. 1, p. 590.

(23) Necrolog. S. Michaelis Bamberg. ap. Schannat Vind. litt. II, p. 29: x. Kal. Febr. *Eggehardus abbas S. Lauræ (lege: Laurentii) Uraugiæ.* Minus recte Ussermann (episc. Wirz. p. 418), d. 20. Febr., i. e. x. Kal. Mart. indicare videtur.

(24) De anno non constat. A. 1150 numerus ap. Trithemium de SS. eccl., c. 378, potius ad antecedentem quam ad sequentem referendus est sententiam; cf. c. 577, 581, 585, etc. Ita quidem a vero longe recedit. Sed etiamsi aliter statueremus, tali testimonio inriti vix possemus.

Ekkehardum litterarum studio excelluisse et non in uno libro operam suam collocasse, Trithemio libenter credamus, *Eckardus*, inquit (25), *primus abbas monasterii sancti Laurentii quod Uraugia dicitur, in diœcesi Herbipolensi in Hircinia silva, ordinis sancti Benedicti, natione Teutonicus, vir in divinis Scripturis eruditissimus et in sæcularibus litteris nulli inter Germanos suo tempore doctorum inferior, metro excellens et prosa. Scripsit non spernendæ lectionis opuscula, quibus ingenii sui vivacitatem declaravit. De quibus ego tantum vidi opus insigne ad imitationem Boëthii gemino stylo compactum, ad instructionem et consolationem monachorum et omnium fidelium Deum timentium valde utile et necessarium, quod prænotavit Laternam monachorum lib. v. Sermones quosdam elegantes variasque epistolas ad diversos composuit. Claruit sub Conrado tertio imperatore. Anno Domini 1150, in medio ecclesiæ præfati monasterii sepultus. De operibus vero ab Ekkehardo scriptis alio loco accuratius prosecutus est: Scripsit autem non contemnendæ auctoritatis opuscula, quibus et tunc præsentibus se utilem reddidit et memorabilem posteris commendavit; e quibus feruntur subjecta. Chronicon ab origine mundi usque ad annum Dominicæ Incarnationis 1124 inclusive volumen insigne composuit, in quo Gesta regum et imperatorum in Germania et extra ordine satis congruo digessit. Ad imitationem quoque Marciani Capellæ ac Boëthii Severini scripsit gemino stylo, hoc est carmine et soluta oratione, satis instructum opus, quod in tres libros divisum Laternam sive Mathiam prænotavit, in quo cujusdam Mathiæ ægroti planctum Paulus, ejus in Domino adoptivus filius, artificiali quadam consolatione delinivit. Scripsit etiam ad sanctam Hildegardem abbatissam apud Bingios epistolam unam, ad sanctum Ottonem episcopum Bambergensem epistolas plures, ad Volmarum abbatem hujus monasterii Hirsaugiensis epistolas plures, ad alios quoque diversos epistolas similiter plures. Sermones etiam ad monachos suos et homilias non spernendas edidit. Cætera quæ composuit ad nostræ nationis notitiam minime venerunt.*

Epistola una tantum exstat, sermonum et homiliarum nullum vestigium; ne opus quidem a Trithemio

libentes quod fideliter nobiscum conversatus tam honori vestro quam utilitatibus nostris non sequiter hactenus per omnia insudaverit. Nunc autem, ut omnimodis affirmat, obitus sui vicinitatem pertimescens, in vestro sanctissimo collegio potissime ac noverissime inveniri desiderat. Valeat, vigeat et in æter-

(25) De SS. eccl. l. 1.

(26) Chron. Hirsaug. (a. 1559), p. 129.

(27) Col. 671: *temporæque pontificum Romanorum — ab hoc anno d. i. 46° — usque in millesimum nonagesimum nonum ejusdem incarnationis annum seriatim perduxit, A. d. i. 1057. — Henricus — regnare cepit, et quando hæc conscriptio facta est, anno 42° regnavit.*

(28) Quod jam Pertz, Archiv. VII, p. 472, probavit.

(29) Quæ de fontibus Chronici Urspergensis disputarunt Gretser (Op. XVII, p. 75), Semler (Versuch, p. 129), et Schumacher (Beiträge, p. 45, 44) huic pertinent; sed rem magis perturbarunt quam

in A mio visum et accuratius descriptum, quod Laterna sive Mathias inscriptum fuit, hucusque innotuit, ita ut nonnisi libri historici temporum injuriam fugisse videantur. Præter Chronicon vero usque ad a. 1124 deductum, Trithemius etiam brevem affert (26) historiam, qua Ekkehardus res suo tempore gestas descripsit. Accuratius vero, codicibus quotquot reperiri poterant evolutis, singula quæque ipsius opera recensere eorumque tempus definire licet.

Ultimis sæculi XI annis Ekkehardus, monachus tunc Bambergensis, Chronicon aggressus est scribendum, quod inde ab orbe condito usque ad ipsius tempora quam amplissimam rerum gestarum notitiam exhiberet, in quo colligeret quæcunque ex libris tam historicis quam biblicis theologisque vel aliorum scriptis comportare posset; cui inter varias sæculi XI et XII historias universales primum locum summo jure tribuere mihi videor. In hoc occupatus fuit opere, ut ipse profitetur (27), a. 1099; neque tamen tam brevi tempore id absolvisse putandus est. Nam textus hac editione quamvis minutissimus plerumque typis expressus 180 explet paginas; Ekkehardi vero codex autographus (28) folia plus quam ducenta continuit. Hic, quem numero I indicavi, nunc in bibliotheca universitatis Jenensis exstat, olim vero fuit in monasterio Sancti Michaelis in monte prope Babenberg. Folia quædam excisa esse dolemus; cæterum genuinum et nonnisi paucis mendis aspersum præbet textum, qualem Ekkehardus propria manu exaravit, hinc inde leviter correxit nonnullisque additamentis auxit. Librum integrum cum infra edamus, materiarum dispositionem, annorum computandorum rationem, aliaque quibus auctor diligentiam solertiamque probavit, lectores ipsi judicent. Subsidiarum et numero et gravitate tantum non omnes sui temporis, imo plerosque mediæ ævi scriptores, si Sigebertum illum eruditissimum excipias, antecellit. Nam (29), ut antiquitatis historiam illustraret, præter Chronica Hieronymi (30), Prosperi (31), Jordanis, Isidori et Bedæ, etiam Scripturam sacram (32), Josephum De antiquitatibus Judaicis et de bello Judaico, Eusebii Historiam ecclesiasticam ex translatione et cum continuatione Rufini, Tertulliani (33), Hieronymi (34), Augustini (35)

NOTÆ.

num coram Christo vivat sanctitas vestra, inveniat etiam nunc et semper in conspectu vestro gratiam humilitas nostra. Nota quod Ekkehardus nequam seipsum Hirsaugiæ deguisse indeque Uraugiam missum esse dicit.

D explicarunt.

(30) Integram fere præfationem ex hoc descripsit.

(31) Chronicon adhibuit tam quod dicunt consulare quam imperiale.

(32) Cui adde librum apocryphum, Judæ apostoli epistolam (col. 502).

(33) Infra, col. 645.

(34) Præsertim commentarium in Daniele diligenter evoluit (cf. col. 545 sqq.); bis etiam comm. in Isaiam respexit (col. 509, 541), postea affert comm. Marcum, ubi fortasse Matthæanum intelligendum esse dixi (not. 218).

(35) Præter opus de civitate Dei, cujus præsertim

Gregorii Magni (56) opera, librosque passionum (57) adhibuit; Romanæ antiquitatis novit auctores, Salustium (58), Plinium (59), fortasse Livium (40) et Virgilium (41); multa ex Orosio sumpsit; in codice quodam Bambergensi hodieque superstite (42) historiam et epistolas Alexandri fabulosas legit, nec non Aurelium Victorem, Jordanis Historiam Gothorum (43), Gesta regum Francorum, abbreviationem Chronicorum, Pauli Diaconi librum De rebus Langobardorum (44) aliaque, quemadmodum ab Italo quodam, sermone mutato, descripta sunt et interpolata. Ut Francorum historiam concinnaret, etiam Fredegarii librum secundum consuluisse videtur (45), pluraque ex Vita S. Columbani (46) et S. Galli (47) hausit. Præterea hac libri parte etiam Vita S. Gregorii Magni (48), Bedæ operibus (49), Dicuili libro De mensura terræ (50), præsertim vero Histo-

ria usus est Romana quam Paulus diaconus composuit (51), nec non Historia miscella, quæ sæculo post ex illius opere aliisque fontibus confecta est (52). Cum ex his, præsertim ex Bedæ Martyrologio (55), multa de pontificibus Romanis repeteret, sæpe tamen ab his aliisque auctoribus in illorum ordine temporeque definiendis recessit; id quod catalogo quodam (54) duce fecisse videtur. Ubi ad sæculi noni historiam venit, fontes adiit graviore, Einhardi dico libros, tam Vitam Caroli (55) quam annales, quibus Annales Laurissenses (56), Vitam Burchardi Wirzburgensis (57), monachum Sangallensem (58) aliaque (59) adjecit, postea etiam Annales Lobien- ses (60) adiit. Ex Rudolphi libro De translatione S. Alexandri Saxonum origines illustravit (61), quorum historiographum Widukindum (62) postea du- cem habuit præstantissimum, ejusque narrationem

NOTE.

libros 15 — 18 exscripsit (col. 505 seqq.), etiam commentarium de Genesi adhibuit (col. 726).

(56) Ejus dialogum ipse affert (col. 796).

(57) Passionum libri (col. 671, 695, 695) et Vita Patrum (col. 760) nescio quæ afferuntur; cf. col. 668: *Ut non solum in martyrologiis attituletur, verum etiam in canone missarum et in supplicationibus lactaniarum publicitus—recitetur.* Libros passionis Dionysii Areopagitæ et Alexandri papæ V. col. 668 (cf. col. 679). S. Basilii Vitam adhibuit Ekkehardus col. 711.

(58) Col. 557, 654, 640.

(59) Col. 505, 725. Cf. Col. 509, 510, 511, 512. C

(40) Col. 557.

(41) Col. 655. Nescio an versus col. 607 ex Cicerone desumptus sit.

(42) De quo in Annalibus nostris (Archiv., Vol. IX) accuratius disputabo. Notandum est plurimas interpolatoris illius glossas ab Ekkehardo esse exscriptas (e. gr. col. 675. verba: *quod tunc erat signum liberationis*). Præterea errores quos jam ille commisit ne Ekkehardo tribuas cave, e. c. col. 724: *Dagobertum episcopatu preposuit* (cod. Bamb.: *Dagobertum episcopatu preponit*), col. 709-714 de pugna inter Saxones et Suevos commissa. Unum afferam exemplum, quomodo codex ille a genuino textu recedat:

Paulus Diac. vi, 20.

« Liutbertum vero quem ceperat pari modo in balneo vita privavit. »

Cod. Bamb. f. 185'.

« Liopertum vero quem vivum in pugna apprehenderat, misit cum in balneum et clausit regiam super ipsum, qui et pro nimio calore mortuus est. »

Ekkehardus (col. 810).

« Liopertum in pugna vivum apprehendit—misit in balneum et clausit januam super ipsum, sicque nimio calore mortuus est. »

(43) Pures Ekkehardi lectiones nonnisi ex hoc codice explicandæ sunt. Ut unum afferam: pro *familiæ balthorum* codex legit: *familiæ evalthorum*, unde Ekk. (col. 752): *familiæ — Ewaldorum*. Fortasse tamen et alterum possedit codicem, ex quo nomina quædam correxit. Certe Jordanis Chronicon non integrum ibi invenit.

(44) Cf. n. 49, 51.

(45) Col. 525.

(46) Col. 720.

(47) Col. 720.

(48) Col. 797, 798, 815 sqq.

(49) Præter Chronicon de sex ætatibus mundi etiam librum adhibuit, cujus illud pars est, de tem-

porum ratione (col. 555), præterea Commentarios in Marcum et in Acta apostolorum (col. 661, 667), Martyrologium (cf. n. 55), nec non Historiam ecclesiasticam Anglorum (col. 641; cf. 666, 667), quam codex ille Bambergensis continet.

(50) Quæ ex hoc exscripsit, Bedæ nomina affert, apud quem hæc non inveniri, jam Lappenberga (Arch. VI, p. 890) monuit. Equidem quin Ekkehardo Dicuili liber ad manus fuerit, non dubito, cum plures hujus codices etiamnum in Germania reperiantur, e. gr. Dresdæ (Ebert. Gesch. d. Dresd. Bibl. p. 285), Vindobonæ (Endlicher cod. phil. Lat., p. 231, 232). Facile vero, ut alia plura, etiam hoc opus celeberrimo Bedæ tribui poterat.

(51) Interdum eum adhibuit textum quem codex ille Bambergensis præbet, plerumque tamen genuinum, qualem in altero cod. Bambergensi hodieque legimus.

(52) Etiam hujus collectionis codex integer (26 librorum) Bambergæ asservatur (Arch. VI, 42), quem quamvis nondum viderim, Ekkehardo ad manus fuisse puto. Certe genuinum et amplum possedit librum, ex quo multa descripsit, quæ in editione vulgari omissa sunt et nonnisi ex codicibus vel Hersfeldensi vel Palatino ab editoribus afferuntur.

(53) Quod ipse affert col. 669, 674, eoque col. 674 seqq., sæpe usus est.

(54) Cf. col. 670. Maxime in annis definiendis a cæteris fontibus recedit.

(55) Cf. col. 845.

(56) Præter Annales Einhardi etiam hos exscriptos esse, anni ostendunt 768 (verba: *7 Idus Octobris*), 775, 785 (in quibus tunc erant vigiliæ ascensionis), a. 797 initium, etc. A. 823 et 828 quædam habet quæ nonnisi in Ann. Bertinianis leguntur, sed non ex his sed ex communi fonte, ampliori Einhardi codice, descripta.

(57) Col. 857, 859.

(58) Col. 847, 853, 864, 866, 868.

(59) Locum a. 753 de coronatione Pippini non ex Reginone, quem in margine allatum vides (col. 859), sed vel ex clausula coronationis (ap. Bouquet. V) descripsit, vel ex fonte quodam deperdito, qui etiam a. 799 quædam ipsi suppeditasse videri potest. Quæ ex Genealogia regum Francorum col. 871, 876, 885 repetuntur, ad eam referenda sunt quæ in Chronico legitur Wirzburgensi, col. 495.

(60) Col. 871 sqq. Nota quod etiam horum codex Bambergæ exstat.

(61) Cf. Mon. SS. II, p. 673

(62) Cf. ibid., III, p. 415.

ex libris non vulgaribus, Liudprandi (65) Richerique (64) Historiis atque Vita S. Udalrici (65), et auxit et emendavit. Inde a sæculi XI fine uberiore fonte destitutus, ea plerumque repetivit quæ in Chronico quod nominavi Wirziburgense, ex Herimanno Augiensi derivata leguntur. Ex eodem jam antea quamplurima mutuatus est (66). — Horum auctorum narrationes more mediæ ævi scriptoribus consueto descripsit quidem tam fideliter, ut verba eorum interdum etiam tunc retineret, si a seipsis visa narrarent vel quidquam ad sua tempora referrent (67); nihilominus vero neququam ea scripsit levitate et inconsiderantia, quam in aliis hujus ætatis operibus non raro deprehendimus. E contra rerum materia quamvis amplissima nunquam se obrui passus est, sed singula quæque apte disposuit, quæcumque de eadem re apud diversos auctores legebantur diligenter collegit (68), aliam narrationem ex alia emendavit (69), auxit, supplevit, interdum etiam accuratius in unam aliamve rem investigavit (70). Quo ipsum veritatem assecutum esse non contendo, sed certe pro viribus fecit, et quod minus perspexit candide professus est (71). Prima saltem criticæ

A artis rudimenta eo posuit, quod non solum varia scriptorum testimonia perpendit, sed nonnunquam dissonantiam vitii librorum ascribi posse putavit (72). — Præter scriptos fontes semel vel bis etiam ad ea provocavit quæ populi voce ferebantur carminibusque canebantur (75), et ubi ad tempora devenit suis propiora, plura adjecit quæ a cœvis accepisse credendus est, ea potissimum quæ res spectant Bambergenses (74). Sæculi XI exeuntis historiam ipse composuit, breviter quidem et simpliciter, sed satis accurate, litteris aliisque documentis usus (75); atque hac parte mentem nulli parti obnoxiam, sensum justum rectumque, patriæ amorem et eandem erga imperatorem quam erga summum pontificem reverentiam ostendit. Historiam, ut supra jam dixi, a. 1099 vel sequenti composuit brevique itineris sacri his annis suscepti narratione finivit, quam ex epistola quadam hausit crucifectorum (76).

B
C
D
Ita vero in codice supradicto, olim Bambergensi, nunc Jenensi, non amplius exstat, sed postea ab ipso auctore mutata atque continuata. Altero vero codice, et ipso olim monasterii S. Michaelis Bam-

NOTÆ.

(65) Cf. *ibid.*, p. 272.

(64) Cf. *ibid.*, p. 566. Richeri unicum quod exstat exemplar Bambergæ inventum esse nemo nescit. Nihilominus non hunc sed alterum libri codicem Ekkehardo ad manus fuisse, non possum quin statuat. Nam certe ab illo sæpe ita recedit, ut narrationem potius e memoria retulisse quam descripsisse dicendus esset; quod alibi nusquam factum est. Præterea unum habet locum, quem Richerianum redolere ingenium omnes concedent, quem et ipse Richero tribuit (col. 900; cf. *Jahrbucher* l. l., p. 498), quamvis in codice illo Bambergensi non legatur; quem ab Ekkehardo confictum esse nullo modo persuaderi possum.

(65) Col. 897. Secundam illam habuit quem Gebhardo episcopo debemus; cf. *Mon. SS.* IV, p. 589, n. 14. Ruotgeri Vitam Brunonis ipsi ad manus fuisse (col. 905) non putarim.

(66) V. Col. 445.

(67) E. gr. col. 680: *Hujus memoriæ tantum delatum est, ut usque ad nostram ætatem non aliter in senatu, etc.*, ex *Historia miscella*; col. 754: *Datiam autem dico antiquam, quam nunc Gepidæ possidere noscuntur*, ex *Jordane*; col. 905: *Brunonem quem pontificis summi ac ducis magni officium vidimus gerentem*, ex *Widukindo*. Sed quod apud alios sexcenties notandum, apud Ekkehardum ter quaterve occurrit.

(68) Luculentum ejus rei exemplum vide p. 451, ubi narrationem ex *Historia miscella* et *Vita Gregorii* diligentissime composuit. Alibi non raro singula verba ex altero fonte desumpsit.

(69) E. c. col. 918, ubi Hugonis filium recte Lotharium (ex *Liudprando*) neque cum auctore suo *Widukindo* Ludovicum dicit. — Nonnunquam vero et ipse Ekkehardus, libris male intellectis, errores commisit; e. gr. col. 650: *fertur ex hac pecunia instituisse xenodochia, quibus susciperet pauperes et peregrinos*, ubi de peregrinis auxiliis, militibus auxiliariis, apud *Josephum* sermo est; col. 675: *Iliadem tragediam canebat*, quia additum legebat: *tragico indutus habitu*; col. 859, a. 786, col. 881, 882, ubi vide notas.

(70) Præsertim ordinem regum Judæorum et pontificum Romanorum definire conatus est, col. 555, 545 sqq., 668.

(71) Col. 555 (*Has igitur diversitates in hystoriis inveniens, sed neutram partem veluti nullius auctoritatis homuncio reprehendere presumens, utriusque notari opinionem, ut studiosiorem lectorem reddam cautiolem*), col. 549 (*Horum omnium convenientia qualiter se habeat, studiosioribus propositam relinquamus*), col. 555 (*Sed nos forsitan stulte proponentes, nichil autem temere definire præsumentes, hystoriarum scriptoribus, ut par est, cedamus, hæcque studiosioribus investiganda relinquamus*), col. 557 (*Has diversas exposito um sententias — ideo posui, ut sapiens attendat et quid eligat videat*), col. 585 (*ceterum prudens lector eligat, quid sibi de hiis maxime placeat*), col. 662 (*Ex his prudens lector eligat quid magis sit tenendum*), col. 671 (*Hæc autem omnia non dico, quasi pro mea garrulitate præjudicium cupiens inferre aliorum me satis satisque præcellentium sententiæ, sed quasi pro indagandæ veritatis cupiditate, stulticiæ notandus elogio, sensum meæ denudans imprudentiæ. Ceterum sapiens quisque pro captu suo deliberet, quid pro vero tenendum dijudicet, etc. — melius ostendenti veluti certi et veri cupidus desiderantissime cedo*), col. 695 (*Qualiter autem super his veritas se habeat, in scriptorum ratione consistat*), col. 890 (*penes lectorem vero erit, cui magis credatur*).

(72) col. 555 (*Quod utrum vitio scriptorum pro varietate numeri errantium sit depravatum vel qua ratione sic variatum, necdum invenimus certum; — liber Regum apud nos nescio an viciatus an purus—*), col. 670, 674 (*— inolevisse creditur ob incuriam et vitium scriptorum. — Unde satis intelligi potest, vitio scriptorum pro similitudine nominum ordinem esse confusum; — multaque inveniens scriptorum negligentia vel imperitia depravata, propter numerorum varietates litteris designatorum, in quibus facile a diligentibus delinquitur, quantum magis a non adtendentibus, dum aut littera pro littera ponitur vel aliqua forte subducitur*); col. 695, 694 (*Qua de re conjei potest, successionum vices vitio scriptorum pro similitudine nominum mutatas fuisse; — si tamen vitio scriptorum liber depravatus non est*).

(75) Col. 756.

(74) Col. 928 sqq.

(75) A. 4076, 1080.

(76) V. infra, not. 278.

bergensis, qui nunc vero bibliothecæ Carlsruhanæ illatus est (77), ultima hujus Chronici pars, ab a. inde 1057 continetur, eaque forma, quam omnium esse antiquissimam facile est intellectu. Nam hic textus, quem A. nominavi, iis caret mutationibus additionibusque quas Ekkehardus in codice autographo (1.) postea faciendas judicavit (78). Post a. 1099 brevis adjecta est a. 1100 et 1101 notitia, sive ab Ekkeharo, sive a codicis scriptore sit confecta. — In eodem vero volumine huic fragmento præmittitur, alia sed cœva manu nitide scriptum, breve rerum inde ab orbe condito gestarum Chronicon, ad annum usque 1057 deductum, ita ut illa Ekkehardiani libri particula hoc quodammodo excipere videatur. Certe non fortuito utrumque conjunctum esse, putarim, quamvis non unius esse operis partes inde pateat, quod cum illud jam Henrici IV initia referat, hoc ab iisdem incipiat, sicque idem bis similibus verbis legatur. Chronicon illud dixi Wirzburgense, eo quod episcoporum Wirzburgensium ordinem ubique accurate diligenterque indicatum reperi. Præterea tantum non omnia ex fontibus hausta sunt notissimis, Josepho, Orosio, Isidoro, Beda, Pauli Diaconi Historia Romana et Langobardorum, Fredegario, Einhardi Annalibus, quibus fortasse addi possunt Rufini Historia ecclesiastica (79) et Gesta Romanorum pontificum (80); præ cæteris vero Epitome, qualem ex Herimanni Augiensis Chronico factam novimus (81), ab initio usque ad finem descripta est. Ex hoc opere in Ekkehardi Chronicon universale quamplurima transiisse patet aspectu. Cum vero eosdem plerumque fontes in utroque opere adhibitos viderem, eandem fere rerum disponendarum rationem deprehenderem, denique utrumque uno volumine conjunctum invenirem, parum aberat quin etiam hanc breviorum historiarum Ekkeharo tribuendam esse mihi persuaderem. Obstat tamen quod neque Fredegarii continuationem neque Gesta pontificum Romanorum in magno Chronico adornando Ekkehardus adhibet; quæ vix neglexisset, si ad manus habuisset; quod non semper idem ordo idemque sermo occurrit, denique quod Ekkehardus semel ad ea quæ in Chronico

Wirzburgensi leguntur ita provocat (82), ut alienum opus satis aperte indicare videatur. Quare Chronicon Wirzburgense, quod etiam longius perductum fuisse alibi suspicatus sum (83) quodque a pluribus mediæ ævi scriptoribus (84) lectum est atque exscriptum, non inter opera sed inter præcipuos Ekkehardi fontes referendum puto (85). Quare nomen ipsius p. 17 — 32 editionis nostræ lectorcs deleant velint.

Jam vero ad Ekkehardum revertamur. Non diu enim in opere illo acquievit, sed mox id retractandum et continuandum suscepit. Anno 1101 iter in terram sanctam suscepit, sequenti reversus Romam adit, ibi paschalem Lannum erga Henricum imperatorem promulgantem audivit, indeque in patriam regressus est. Tunc multa viderat ipse vel ab aliis acceperat relatu digna, tunc præsertim de expeditione prima cruciferorum multa antea ipsi ignota collegerat. Hæc procul dubio fuit causa quod in codice quem habemus autographo a. 1098 et 1099 Historiam delevit novamque eamque fusionem rerum tunc gestarum narrationem exorsus est (86), quam sive calamo continuo sive temporis decursu ad a. usque 1106 continuavit. Hæc libri parte magis Ecclesiæ favet, non Henrici imperatoris, sed filiorum rebellium partes agit (87), præsertim quintum Henricum, cujus primæ curiæ a. 1105 Northusæ aderat (88), laudibus effert. Eodem sensu tunc etiam in prima libri parte quædam vel delevit vel mutavit (89), hinc inde etiam errorem correxit (90).

Neque tamen in his substitit auctor. Henrico quarto seni et exoso successerat juvenis Henricus V, qui, patre mortuo, Ecclesiæ et imperii unitatem restituere videbatur, ideoque summo plausu ab omnibus est exceptus. Hoc etiam Ekkehardum movit, ut stylo quietem denegaret eumque Henrici laudibus describendis libentissime voveret. Hoc ipse præfatione profitetur, quam Henrico nondum imperatore, imo rege vix constituto, id est a. 1106 vel 1107 scriptam esse patet (91). Hanc sequitur anni 1105 Historia ampla et, nisi valde fallor, in mediis moribus scripta. Nam Henricum IV verbis acerbissimis

NOTÆ.

(77) V. infra, col. 455.

(78) V. a. 1072, 1085, 1096, 1097, 1098, 1099.

(79) Col. 472.

(80) Col. 482.

(81) V. Mon. SS. V, p. 75.

(82) Col. 756 : quod—in quibusdam chronicis annotatur. Sequitur quod ibi, col. 473 475, narratur, hic vero tam cum vulgaribus cantilenis quam cum Jordanis relatione comparatur.

(83) V. quæ in præfatione ad annalistam Saxonem dixi.

(84) Ab annalista Saxone et in annalibus quos dicunt Wirzburgenses (Mon. SS. II, p. 259), quos rectius vocaveris S. Allani Moguntinos. Hos in Annalibus Hildesheimensibus, Erfortensibus et S. Dysibodi descriptos esse, alibi ostendam.

(85) Herimanni vero Augiensis Chronicon jam inter Ekkehardi fontes referri nequit (cf. Mon. SS. II, p. 258; III, p. 20; V, p. 75). — Ex Chronico

D Wirzburg etiam regum et imperatorum tam Carolingorum quam Saxonum genealogias sumptas esse, jam supra n. 59 dixi.

(86) V. infra, col. 972, et Archiv. VII, p. 472. Longiorem belli sacri Historiam fortasse dedisset, nisi Hierosolymis librum ejus argumenti invenisset, quem exscribere volebat (col. 972).

(87) Conradus, de quo a. 1095 scripserat: *Chuonradus filius imperatoris — patri rebellasse infamatur*, a. 1099 laudatur vir per omnia catholicus et apostolicæ sedi subjectissimus, etc.

(88) V. infra, col. 991.

(89) V. supra n. 85.

(90) A. 1085; cf. a. 1072.

(91) Infra, col. 999. Tota præfatio id ostendit. Nota præsertim verba: *Te—tandem et vix impetratum caput—Romanus a pulveri jam expurgiscens orbis—tempus jam venisse miserendi sui testantur, de tua indole, etc. Beata erit et—gloriosior producetur atlas tua, si, etc.*

insectatur, ipsum tanquam hæresiarcham, apostatam, animarum persecutorem omnibus contumeliis dignum habet, ejusque fautores ardenti sermone perstringit. Ekkehardus tunc Ottoni Bambergensi, qui regi juniore se addixerat, adhæsit. Quem anno 1106 cum aliis regis legatis Romam missum (92) comitatus esse videtur, certe anni fine concilio Guastallis habito adfuit (93). His temporibus, ut supra vidimus, abbas constitutus est Uraugiensis, et deinceps non solum episcopo sed etiam regi Heinrico V familiaritate conjunctus fuisse videtur.

Etenim rex eo tempore quo nuptias cum filia regis Anglici celebraturus erat Ekkehardo præcepit ut imperatorum Historiam sive Chronicon inde a Caroli Magni temporibus usque ad suam ætatem componeret. De quo ipsum audiamus auctorem, qui libro hanc præmisit præfationem :

INCIPIT PROLOGUS SEQUENTIS CHRONICI ¹ OPERIS.

Quamlibet rem publicam testatur Tullius felicem fore, si vel a sapientibus regatur, aut eos qui eam rexerint studere contingat sapientiæ, sine qua ipsam fortitudinem constat usque ad nomen temeritatis degenerare. Nos igitur impensius cæteris gentibus debemus gratias Deo referre, quoniam, sedatis procellis quibus hactenus quatiebamur, princeps magnæ sapientiæ magnaque pollens strenuitate ad gubernandum Romanum imperium emicuit, cui Dei dispositione univirsus orbis tam Romanus quam Teutonicus gaudet omni nisu applaudere, videlicet Henricus quintus rex et quartus imperator, vir compositus multiplici virtute, serox in bello, pius et mansuetus in pace. Cum igitur ipse resplendeat velut coruscans lucifer splendore sapientie et redoleat omni boni odoris suavitate, dignatus est nostræ parvitati precipere ut colligat sibi chronicum opus a temporibus Karoli Magni usque ad sua tempora, servando ubique veritatem istoriæ. Quod opus recipere cum nostra recusaret imperitia, nos tamen compulit deducere ad aliquem effectum sua auctoritas et benivolentia. Habes igitur, serenissime imperator, amministrante caritate chronicum opus, excerptum non nostra, set veterum chronographorum ² ^{bi} auctoritate, utinam non indignum, ne dicam oculis imperatoris, set saltim minimis lectoribus tuæ curiæ. Cum igitur tota intentio hujus libri tam Romani imperii quam Teutonicæ regni ^D deserviat honori, quorum regnorum conjunctio cepit a Karolo Francigena, necessarium duximus, tam nobilissimæ gentis, que habilis inventa est ad procreandos dominos Romanæ potentiæ, altius originem repetere, et sic per antiquissimæ nobilitatis generationes usque ad eundem Karolum narratione deducta, qualiter ipse capesseret rem publicam labefactam, et

A qualiter deinde Romanum imperium per successiones regum istius gentis excellentissime gubernaretur, cæteris chronicis relationibus exclusis, competenti brevitate usque ad hæc tempora digerere. Primus igitur liber ab origine Francorum per regnum ejusdem gentis tempora discurret. Secundus liber ab imperio Karoli Magni cunctorum successorum ejus regimina actusque breviter atque annos includit. Tercius autem liber orditur acta atque agenda hujus quinti Henrici; que utinam non possent terminari aliquo fine, aut saltem terminentur post multa curricula annorum, in bona et Deo bene complacita senectute! »

Incipit primus liber, ut supra indicatur, capitulo De origine Francorum, verbis : Francorum gentis exordia De antiqua Trojanorum prodire prosapia. ^B Nam, etc. (94). Tam hæc quam sequentia plerumque cum Ekkehardi Chronico ita conveniunt, ut eundem auctorem, licet more suo nomen tacuerit, statim agnoscas. Accedit quod codex unicus chartam quoque continet ad monasterium Uraugiense spectantem, quod denique auctor ad Chronicon ante scriptum diserte provocat (95). - Hujus libri textus, quem C. nominavi, quamvis ex priori Chronico desumptus, ex singulis ejus capitibus consarcinatus, interdum tamen ab illo recedit. Primum enim ex Sigeberti Gemblacensis Chronica quamplura recedit, quibus suam ampliavit narrationem, tunc inde a medio sæculo xi, mutato rerum statu, historiam etiam mutandam duxit. Henricus quintus patris manes placaverat pacemque inter Ecclesiam et imperium, expeditione Romana finita, felicissime stabilisse sibi visus est. Ideo etiam Ekkehardus nunc omnia vitavit quæ antiquæ discordiæ renovare poterant memoriam, eaque mitigavit quæ primo libro contra Ecclesiam, postea mutata sententia contra Henricum IV imperatorem ejusque asseclas nimis acerbe scripserat (96). Id enim studuit, ut rerum gestarum imaginem talem Henrico juniore porri geret, quæ nulli parti faveret neque cujusquam animum offendere posset. Quo adductus est, ut annorum 1105 et 1106 Historiam novam scriberet, continuationemque adderet eodem animo æquo et moderato confectam.

Exstant vero præterea duæ Chronici Ekkehardiani recensiones, quæ cum C. in multis conveniunt, quamvis in aliis tam ab hoc quam a priori textu recedant. Utraque præfationem, anno 1106 præmissam, Henrico juniore directam, exhibet, utraque textum sine annorum tabulis scriptum sed multis additionibus ex Sigeberto desumptis auctum, denique narrationem annorum 1070 sqq. præbet interdum eodem modo mutatam quo C. Cum hoc

VARIÆ LECTIONES.

¹ chon. cod. ² Chon. cod.

NOTÆ.

(92) Infra, col. 1001.

(93) Col. 1015.

(94) Col. 713.

(95) A. 1096, n. ****, a. 1101, p. et ****; a. 1086, n. *; a. 1093, n. *; a. 1102, n. *; 220, n. ****.

(96) Cf. a. 1072, n. *; a. 1080, n. * præsertim vero a. 1105 et 1106. — Hinc inde (col. 955), n. **; a. 1085, n. *; a. 1084, a. 1085, n. * etiam leviores errores sustulit (a. 1076, 1089).

vero iis potissimum locis animadvertatur, quibus A verba acerbiora erga Ecclesiam papasque mitigata sunt, nec pariter ubi in Heinricum IV auctor invectus erat, cum econtra a. 1106 historia animo hostilissimo scripta hic retineatur: fortasse has recensiones historia C. antiquiores, imo jam a. 1106 vel 1107 una cum præfatione illa ejusque anni narratione confectas putaris. Cui nec ipse refragarer sententiæ, nisi Sigeberti Chronicon a. demum 1112 finitum esset et nisi utramque recensionem in codicibus usque ad a. 1125 continuatam reperirem. Sigebertus quidem jam antea opus edidisse putatur (97), codices autem etiam in aliis a primæva forma recedere atque Chronicon postea ab auctore ita compositum continere videntur. — Sed recensiones hæ, quamvis inter se in plerisque convenient, sunt tamen in quibus differant. Prior, quam D. dixi, Chronicon a. 1099 susceptum, a. 1106 finitum fundamento ponit, sed locis Sigebertianis quamplurimis ampliat. Historiam belli Hierosolymitani a. 1099 sqq. omittit et in finem voluminis rejicit, a. 1106 modo pergit supradicto, narrationem vero usque ad a. 1125 continuat. Altera, E. dicta, et ipsa primævi textus vestigia premit, Sigebertiana eadem fere quæ D. habet fragmenta, majores tamen illas narrationes De historia Alexandri (98), Francorum (99), Gothorum, Langobardorum, Caroli Magni Saxonumque omittit (100), nec non expeditionis cruciferorum Historiam a Chronico secernit et in singularis libri formam redigit, qui Hierosolymita (ideo H. indicatus) inscriptus et Erkemberto abbati Corbeiensi dedicatus est (101). Eidem Chronicon quoque transmisit, hac epistola libro præmissa (102):

INCIPIIT PROLOGUS.

Christi familiæ fideli prudentique dispensatori Erkemberto necnon eidem formoso gregi, sub tam elegante pastore Christi martirum Stephani atque Viti excubias celebranti, frater Ekkehardus cum ceteris sancti Laurentii pauperibus, si quid valet caritas non ficta tantis pressa ponderibus. En, sarcinis propriis media interim via relictis, impositum nobis ab auctoritate vestra grande videlicet onus, Deo gratias, Christo laudes! ad metam usque detulimus, soli tantum caritati — quæ cum Deus sit, nichil nimirum nequit utrimque — digne asscribentes, quod, ipsa D manum semper porrigente, tanta tantilli potuimus.

VARIÆ LECTIONES.

³ reme et rimus in codice deleta. ⁴ nostram cod.

NOTÆ.

(97) Cf. quæ Bethmannus noster proœm. ad Sigeb. dixit. At certe non a. 1105, Ekkehardus Sigeberti Chronico usus est, sed a. 1106 vel sequenti; quod cum iis quæ n. 47 notavit optime convenit.

(98) Omnia inde a verbis (col. 563) *Sed quia idem Alexander — quinque postea regnavit* (col. 602, desunt.

(99) a. 566; col. 713, 725, 788, 844, 882. — Historiæ Alexandri Gothorum Saxonumque etiam in præcipuo recensionis D. codice omissæ sunt, sed post eadem manu suppletæ; v. infra, n. 168.

(100) Præterea locum (col. 668) de successione pontificum.

Ecce enim diversorum chronograforum series ab exordio mundi breviando decursas, nostrorum temporum fecibus etiam per nostri stili supplevimus officium, per hoc ipsum precepti vestri voto, quamvis non absque famæ nostræ periculo, volentes jam esse satisfactum. Igitur ob fastidii remedium ³ 5 libellis opus ipsum distinguitur. Primus a conditione urbis Romæ, secundus Christi nativitate, tertius imperio Karoli, quartus illius qui adhuc superest et quintus Henricus imperator appellatus est, terminatur. Cujus enim nomini quintum incongrue librum videbatur inscribi, quæ ad arbitrium uniuscujusque scriptoris constituimus finire. Addidimus quoque in fine scedulæ libellum quem Hierosolimitam dicimus, et perigrinationis tibi met, o Pater venerande, jam divinitus inspiratæ levamen speciale futurum non ambigimus. Unum est ergo quod votis omnibus exoptamus, quod etiam nostri laboris recompensationem summopere postulamus, quatinus volumen presens nostræ servitutis debitum in cenobio Corbeiensi perpetualiter persolvat, ac renovatæ per se pristinæ societatis, quam sub sanctæ memoriæ patreque dilectissimo Marcardo consecuti sumus, monumentum in armario sancti Viti pro pauperibus sancti Laurentii posteris pretendat. Ad hæc, nimio nec immerito erga reverentiam vestram ⁴ ferventes affectu caritatis, direximus unanimum nostrum vobisque per omnia nichilominus devotum Amel, priorem nostræ congregationis, qui et tibi, pater, ad vestigia Salvatoris tendenti, presentialiter nostra vice intimum vale faciat, ac inter utramque congregationem mediator notissimus ac testis ydoneus optatæ fraternitatis nostræ ore ad os confirmare sufficiat, et si quæ sunt literis neglecta, hinc inde responsa subinferat. Valere vos hic semper et in æternum vivere, nos oramus unanimes et sine intermissione.

Quam patet epistolam Henrico V imperante scriptam esse, antequam Erkembertus abbas in Terram Sanctam profectus sit (103), inter annum igitur 1112, quo ille imperii coronam suscepit, et 1117, quo hic iter exsecutus est (104). Nichilominus codices, quibus Chronicon cum hac epistola et Hierosolymita continetur, id præbent usque ad a. 1125 deductum, neque quinque libros in præfatione indicatos et ab Helmoldo in suo exemplari lectos (105)

(101) Hujus rei mentionem faciunt Annales illi Corbeienses dubiæ fidei apud Leibnitz II, p. 306.

(102) Edita est ex codice Parisiensi (E2) a Martenio Coll. V, p. 511; et OEsterreich. Archiv. 1851; Urkundenblatt V, p. 17.

(103) Cf. Hierosolym. p. 265.

(104) Ann. Hildesh. h. a.

(105) V. locum supra allatum II, 40: *Qui actus eorum (Henrici patris et filii) et terminum schismatis hujus plenius nosse desiderat, legat historiarum magistri Eggihardi librum quintum, quem ad Henricum juniorem describens, bona ejus amplissima laudæ*

accurate discernunt (103), ita ut opus quale Erkemberto transmissum sit genuinum nondum possideamus. Proxime tamen *E.* ad hoc accedere videtur. Continet enim præter epistolam etiam brevem Corbeke fundatæ notitiam (107), quam alii codices (excepto *D.* præmittunt, et textum præbet ex *D.* confectum (108), sed novissimis curis ab Ekkehardo castigatam (109). Cum nonnullis continuationis locis *E.* propius ad *C.* quam ad *D.* accedat (110), hujus quidem partem priorem antiquiorem quam *C.* habeo, sive a. 1106 ita sit confecta, sive aliquot annis post, Chronicon vero Erkemberto directum (*E.*) circa a. 1117, ergo post *C.*, quod a. 1114 finitum scimus, confectum, denique primam *D.*, postea etiam *E.* continuatione usque ad a. 1125 auctum esse statuo.

Præterea ipsi Ekkehardo, quem indefessa cura diligentiaque opus iterum iterumque pertractasse et modo hac, modo illa forma edidisse videmus, non possum quin et eam tribuam recensionem, qua Chronicon a. 1106, immutatum fere et nonnisi paucis Sigiberti fragmentis auctum, cum continuatione usque ad a. 1125 (eadem fere qua *D.*) conjunctum habemus (quam *B'* dixi), præsertim quum etiam hanc jam in sæculi XII codicibus reperiri constet.

Continuationes hæ maximæ sunt auctoritatis atque reliquo operi longe præstant. Nam quæ auctor ipse viderat (111) vel ab æqualibus audierat (112), accurata et satis ampla narratione exposuit, etiam aliorum scriptorum opera non neglexit, sed tam Davidis Scotti historiam expeditionis Romanæ ab Heinrico V. a. 1111 et 1112 susceptæ deperditam (113), quam librum Hessonis de pace inter papam et imperatorem componenda (114) adhibuit, epistolas vero aliaque documenta, quorum compos factus est, narrationi inseruit vel breviter attulit (115). Non uno tempore horum annorum compositam esse historiam satis patet; a. 1106, a. 1114, denique circa a. 1117, in ea conficienda et mutanda ipsum occupatum vidimus; etiam reliquas partes, quamvis non singulis annis, temporis decursu scripsisse pu-

A tandus est, easque postea sæpius retractavit. — Ex his omnibus Ekkehardum non leviter rerum scriptoris munus suscepisse apparet; quem ubique non minus veritati studisse non est quod dubitemus. Id unum ei objiciendum esse videtur, quod non firmo et constanti animo res hominesque judicavit, sed vel partium studio vel regis papæve favore se ita abripi passus est, ut quæ antea scripserat, postea supprimenda duceret, et eandem rem modo sic modo aliter narraret. Quod quamvis non proisus negem, id tamen lectores meminerint velim, res eo tempore mire fuisse turbatas et sæpissime mutatas, inter reges et pontifices Romanos paucis annis modo pacem modo acerbissimas fuisse inimicitias. Ekkehardus Ecclesiam ejusque caput pontificem **B** Romanum reverenter semper coluit, initio tamen etiam imperatorem jura imperii defendentem excusandum, fortasse laudandum duxit, atque in eam inclinavit sententiam quam tunc apud plures patriæ amatores viguisse constat, et papæ et imperatori, quamvis neutri in omnibus assentirent, esse obediendum. Paucis annis post, itinere sacro perfecto Romaque visitata, totus in Ecclesiæ partes abiit (116), Heinricum juniorem illius ope adjutum regem gaudet constitutum, postea vero et ipsum novum schisma exordientem acerbe vituperat (117), summa iterum repletur lætitia, ubi firmam pacem, nobis turbinibus sedatis, videt stabilitam (118), Heinricum tamen vota non exsolventem, spem de ipso conceptam frustrantem dolet, ideoque non potest quin regem, quem lætissimis verbis salutaverat, vix mediocri laudatione mortuum dignum judicet (119). Itaque de hominibus singulisque rebus mutavit quidem sententiam, neque tamen leviter fluctuasse, neque æquum et justum judicium, si a. 1106 Historiam in mediis turbinibus scriptam excipias, deposuisse mihi videtur.

Alexandri Magni, Gothorum, Langobardorum et Saxonum historias, quas Ekkehardus ultima Chronici recensione (*E.*) secluserat, separatim quoque edidit, iisque Vitam reginæ Mathildis addidit, ex antiquiore illa excerptam (120), quam cum in chro-

NOTÆ.

extollit, ad malefacta aut omnino tacuit aut in melius interpretatus est.

(106) Liber quartus a. 801, col. 863, not. 1153, quintus a. 1105, col. 999, notantur, reliqui nonnisi majoribus litteris initialibus indicantur: *Numitor a nepotibus*, etc. col. 537 liber 2. *Eo igitur tempore etc.* col. 657. liber 3. Notandum vero, priorem partem in antiquissimo recensionis *E.* codice deperditam esse.

(107) A. 822.

(108) Cf. a. 936, 972, 1024.

(109) Cf. a. 1110, 1114, a. 1115, 1119, 1121. præsertim vero a. 1123, col. 1051.

(110) Cf. col. 1015, var. lect. 2000; col. 1017, var. lect. 1989; col. 1019, 1021.

(111) V. a. 1099, 1101, 1102, 1103, 1105. Nuptiis regalibus a. 1114. interfuisse videtur.

(112) A. 1099, 1100 (*ut ab ipsius [Wigberti] ore didicimus*), 1101 (*Testari solent qui aderant*), 1106 (*Referunt enim qui aderant*), 1118 (*quod multis te-*

D *stibus comprobamus*), 1121 (*Audietur interea necnon et nunciis a Roma venientibus approbatur*). Cf. a. 1111. ex *E*: *sicuti nobis tunc inibi presentes affirmant; quamvis nonnulli longe aliter inde sentiant.*

(113) Col. 1019, ubi etiam Willelmum Malmesburiensem hoc libro usum esse dixi. Trithemius Ekkehardi verbis exscriptis addit (Ann. Hirsaug. I. p. 349): *Iste David postea monachus factus est sub sancto Machario, primo abbate cenobii sancti Jacobi apostoli majoris, in suburbano Herbipolensis urbis.*

(114) A. 1119, col. 1041.

(115) A. 1106, 1118, 1119, 1122, 1125.

(116) Id jam Gretser sensit (Rerum variarum II, 10. Op. XVII. p. 75.).

(117) A. 1118.

(118) A. 1122.

(119) A. 1125.

(120) Archiv. VII, p. 486. Mon. SS. IV. p. 285.

nico nonnullum adhibuerit, fortasse postea demum est assecutus. Certe non est cur hanc collectionem in pluribus codicibus inventam alii cuidam ascribamus, præsertim cum verba (121) quibus Saxonum historię (122) Vita conjuncta est Mahthildis, Ekkehardianum sermonem redolere videantur.

Quamvis nullum fere mediæ ævi scriptorem operum tam numero quam gravitate Ekkehardo æquiparari posse nunc constet, diu tamen ejus nomen tenebris obrutum et oblivioni traditum fuit, quippe qui nonnisi præfatione ad Heinricum V et epistola ad Erkembertum scriptis id prodiderit, cæteraque opera nulla inscriptione, nulla auctoris indicatione ornaverit. Jam vero ejus narrationem etiam ab aliis rerum Germanicarum scriptoribus exscriptam deprehendere licet. Hi enim sunt, quos ex illius libris hausisse compertum habeo: Annalista Saxo (ex E. et B.) (125), Otto Frisingensis (ex B.) (124), monachus Opatowicensis (125), Helmoldus (ex e.) (126), Chronographus Saxo (ex a. et e.) (127), Adalbertus in Vita Heinrici II imperatoris (128), Annales Vetro-Cellenses breves (ex b.) (129), auctor Chronici Halberstadensis (ex b.) (130),

A Pegaviensis monachus (ex b.) (131), quisquis fuerit auctor, sive Godefridus sive Otto, chronici S. Pantaleonis Coloniensis (ex b.) (132), Burchardus Urspergensis (133), qui chronicon (b.) integrum fere descripsit atque Ekkehardo per plura sæcula palmam ita præripuit, ut a recentioribus sæpissime chronicon laudetur Urspergensis (134), ubi Ekkehardi liber ab illo exscriptus afferendus erat; præterea Albertus Stadensis (ex b.) (135), Hermannus Altahensis (ex b.) (136), chronica — 1510. (137), Henricus ab Hervordia (138), Andreas Ratisbonensis (ex b.) (139), chronicon Bambergense « de Henrico II. et fundato ab ipso episcopatu Bambergensi » (140), Trithemius, Staindelius. — Monachus Hamerslebensis totum Ekkehardi chronicon (b?) in epitomen redegit (141); fragmenta excerpta in codice quodam Hannoverano (142) aliisque leguntur. Populorum historias etiam alibi adhibitas videmus, Saxoniam potissimum, in libello « quomodo Saxones primo venerunt ad terram Saxonie » (143), in opusculo « de origine Suevorum » (144), in historia « Annales Vetro-Cellenses » inscripta (145); alii historiam Alexandri sibi vindicarunt, ita ut Ekkehardus in Germania

NOTÆ.

(121) Leibnitz SS. III. p. 655. Archiv. VII. p. 488, 489: *Hoc ordine Henricus rex factus, quantum et qualem rem publicam ex attenuata et dilacerata effecerit, alias, id est, in serie regum, qui querit edoceri poterit. Jam de vita et conversatione conjugis suæ Deo dilectæ feminae aliqua pro ingenioli nostri tenuitate dicenda sunt. Si enim omnes virtutes ejus vellemus enarrare, hora deficeret, facundia Homeri vel Maronis si adesset, deficeret.*

(122) Duobus locis etiam in hanc pauca verba ex Vita Mahthildis transierunt (Leibn. p. 654: *ex vxore Hadewic dicta, et: Henricus ergo contra — de qua vaullo post latius disseremus*).

(123) Cf. Martene Coll. IV. p. 2. Schumacher Beitræge p. 57—59, Stenzel Fr. K. II. p. 110, 111. et quæ infra dicturus sum (præf. in Ann. S.).

(124) Ipse ad hujus provocat testimonium VII, 7. 41. Ex Ottone Godefridus Viterb. et Albericus etiam hæc sumpserunt (cf. Stenzel II. p. 10).

(125) Cf. Meinert Wiener Jahrb. XLVIII. p. 36. Palacky Würdigung d. Böhm. Geschichtsch. p. 65.

(126) V. supra n. 105.; cf. Lappenberg Archiv. VI. p. 559.

(127) Cf. Schumacher p. 65. Archiv VII. p. 474.

(128) Mon. SS. IV. p. 788.

(129) Ap. Mencken II. p. 435. Quos circa a. 1200 scriptos esse codex ostendit autographus Lipsiensis.

(130) Additamentum recepit in codice Lipsiensi (6.) exstans (.col. 937, n. 2).—Cf. jam Leibnitz II. p. 110. et Schatz in præfatione editionis suæ.

(131) Ap. Hoffmann SS. Lus. I, 1. Cujus epitome, s. xvi a monacho Hamerslebensis facta, est libellus de cœnobii Bigaug. fundatione (ib. IV.).

(132) Cf. Semler Versuch p. 108. Schumacher p. 57, 59. Stenzel II. p. 109.

(133) Priores Conradum a Lichtenau chronici Urspergensis dixerunt auctorem (primus Bruschius Monast. Germ. centuria prima 1551. fol. p. 168^a); jam vero constat Burchardum præpositum (inde ab a. 1215.) integrum vel saltem maximam ejus scripsisse partem; v. Christmann (*Hist. Friderici imp. magni*. Ulmæ 1790. 4. p. XII sqq. XXXIII) et Braun (Not. hist. litt. de codd. mss. in bibl. monast. ad

S. Udalricum et Afram. Aug. Vind. 1792. 4. II. p. 92 sqq.), qui dissertatione Kuhnii inedita usus est.

(134) Plures tamen antiquius chronicon in Urspergensis esse descriptum viderunt, Bellarminus (*de SS. eccl.* ed. ultima, Lutetiae 1651. 8. p. 355), Freherus, Goldastus (v. infra n. 154), Gretserus (*Res. var.* II, 10. Op. T. XVII), Vossius (de H. L. II, 57.), Thomasius (*De plagio litter.* Lipsiæ 1675. 4. §. 585-591), Martenius (v. supr., col. 436), Struvius (*Obs. selectæ* I, 20.), Schumacher (*Beitræge zur Deutschen Reichsgesch.* 1770. 4.), Adelung (*Directorium* p. 79.), ut recentiores omittam. Molleri dissertationem Altorfi 1694 non vidi.

(135) Cf. Lappenberg Archiv. VI. p. 551.

(136) Cf. Archiv VII. p. 475, Potius Hermannus quam Ekkehardi codex dicendus est, quippe qui hujus textui multa inserat ad Altahense monasterium pertinentia, nisi fallor ab Hermanno, cum hanc partem suo libro præmitteret, adjecta, et cum ipso edenda.

(137) Ineditum Guelferbytanum; cf. Ebert. Archiv. VI. p. 15.

(138) Cf. Brunns Beitræge p. 15. Codicem habuisse videtur E. similem sed auctum et continuatum. Nam plura ex Ekkehardo affert Henricus (cujus codice usus sum Berolinensi mss. Lat. fol., n. 224) quæ illic frustra quæras, etiam usque ad Friderici II. tempora (a. 52). Ex Henrico Kornerus hausit; v. Arch. VI. p. 765. 592.

(139) Codicem in monasterio Pruesingen invenit; chron. gen. ap. Ecardum I. p. 1955; cf. p. 2071. Etiam in chron. Bavar. hoc fonte usus est (SS. *Kulpis.* ed. Schilter p. 8, 16, 17).

(140) V. cod. Hamburgensem (*Arch.* VI. p. 242.) p. 133. 137. 185.

(141) Edidit Mader Ant. Brunsw. p. 156. Leibnitz I. p. 707; cf. de ejus codice quæ Archiv IX. dicturus sum.

(142) Archiv. VIII. p. 641. ex codice quodam S. Michaelis Hildesheimensi.

(143) Ap. Ludewig Kel. mss. VIII. p. 154.

(144) Ap. Goldast SS. rerum Suevicarum.

(145) Ap. Mencken II. p. 379: *Gesta itaque Witi-kindi magni ducis gloriosi reperies in historiis Caroli Magni et in chronica de origine Saxonum.* Quæ se-

præsertim septentrionali eadem fere habuisse videatur auctoritatem quam Herimannus in Alemania, Bajoaria et Austria, Sigebertus in Belgia et Gallia adepti erant.

Cum tantopere vulgata essent Ekkehardi opera, non mirum codices etiamnum inveniri quam plurimos. Quos tantum non omnes ad hanc editionem adornandam adhiberi potuisse, lectores mecum gavisuros esse confido. Sunt vero hi :

A. Codex bibliothecæ Carlsruhanæ n. 36, mbr., in-4°, plura continet opera s. XI et XII a diversis scripta (146), nunc uno volumine conjuncta, in fine f. 171-186 Chronicon Wirziburgense, f. 187-197 Ekkehardi Chronicon a. 1057-1099 (1101) (147). Utrumque a V. cl. Molter diligentissime exscriptum, postea, codice benevole nobis transmissio, et ipse contuli.

B. Inter hujus textus codices omnium est præstantissimus

I. Jenensis, mbr. in-4°, ex bibliotheca Bosii acceptus, ibique numero 19 notatus. Continet jam 199 folia. De quo Ekkehardi autographo (148) v. Archiv. VII, p. 472 sqq. et supra p. 4.

Ib. Ita codicem Guelferbytanum chronicæ regiae S. Pantaleonis dixi, Archiv. VII, p. 643 sqq. descriptum. Ad eandem recensionem referendus est :

2. Brugensis, olim *beate Marie de Dunis*, chart., s. xv, a Pertzio primum inventus, a Bethmanno nostro a. 1842 accuratius perlustratus; qui inde (149) a Caroli Magni temporibus Ekkehardi Chronicon ea forma repetit qua a. 1106 absolutum est, ita ut folia in codice 1 excisa ex hoc suppleri possint.

3. Vindobonensis potius Hermanni Altah. quam Ekkeh. nomine inscribendus (150).

His vero apte illi addi possunt codices in quibus huic textui continuatio a. 1125 adjecta est (b^o). Omnes vel pluribus vel singulis locis monasterii Swarzhensis mentionem faciunt; quæ si ab Ekkehardo addita neget (151), illos ex hujus monasterii exemplari, quale olim exstitisse scimus (152), derivatas

esse, statui debet (153). Huc vero, præter codicem Freheri, postea Heidelbergensem, cujus fata ignorantur (154), hi pertinent :

4. Erlangensis (155), olim Heilsbronnensis, mbr., s. XII, fol., qui id habet singulare, quod breviora illa additamenta ex Sigeberto huic recensione addita non omnia habet atque aliis quoque locis propius ad 1 accedit. Cæterum satis negligenter exaratus est, ita ut scriptor etiam a verbis mutandis aliterque disponendis non satis parceret. A. 815, 1074, 1121, Swarzhensia recepit.

5. Gothanus (156), olim S. Petri Erfuntanus, mbr., s. XII, fol., optime scriptus, qui quamvis integrum Ekkehardi contineat textum, vix tamen ipsius codicibus adscribi potest, quippe qui illum fragmentis ex Lamberto sumptis aliisque additionibus nonnullis ita ampliaverit, præterea continuatione usque ad a. 1137 auxerit, ut potius novum chronicon scriptor condidisse quam Ekkehardiani exemplar fecisse videatur. Swarzhensis monasterii foundationem refert a. 815.

Plures sunt codices qui prope ad 5 accedunt (157), inter se vero ita conveniunt, ut alterum ex altero vel plures ex eodem descriptos esse exemplari dubitari nequeat (158). Hi non solum a. 815, 1074 et 1121 Swarzhensia recipiunt, sed etiam a. 1095, 1112, ejusdem abbates memorant. Sunt vero hi :

6. Lipsiensis, mbr., s. XII, fol., de quo cf. Archiv. VII, p. 497.

7. Zizensis, olim *Liber sancte Marie in Posavia*, mbr., s. XIII, fol., non una manu diligenter satis scriptus (159), eaque continuatione insignis, quam Eccardus Annalium Bosaviensium nomine edidit. Quæ quamvis usque ad a. 1137 cum Erfurtensi (in 5) conveniat, Ekkehardi tamen textus ab hoc recedit.

8. Dresdensis (I 49) chart., s. xv — xvi, fol. (Archiv. VI, p. 223; VII, p. 499).

9. Tres codices, brevi continuatione — 1169 (160) aucti : 9^a.) Dresdensis (I, 48), olim *celle S. Marie*, mbr., s. XII, fol. Archiv. VI, p. 223; VII, p. 498);

NOTÆ.

quantur maximam partem cum Ekkehardo conveniunt.

(146) Quæ accuratius Archiv. Vol. IX indicabo.

(147) V. supra, col. 445.

(148) Antea descriptus est a Struvio Obs. selectæ I. p. 316. et Archiv. III. p. 277 sqq.

(149) Initio non nisi excerptum ex Ekkehardo aliisque fontibus præbet, postea saltem historias Francorum, Gothorum et Langobardorum omittit.

(150) V. supra n. 136.

(151) Nego vero, quia pleraque cum chron. Swarzh. convenient, quod ad aliud revocat antiquius (LUDWIG SS. R. Bamb. II, p. 9-12 sqq.).

(152) In codice Parisiensi, qui Annalistæ Saxonis compilationem continet, f. 219. (a. 1116.) hæc leguntur verba manu s. XV. scripta : *Item in chronicis Eusebii que in cenobio Swartzach continentur invenies clarius de altercatione episcopatus Wirtzpurgen-sis ; quibus aperte Ekkehardi historia indicatur.*

(153) Communem omnium originem etiam singulæ probant lectiones, e. gr. col. 639, var. lect. 2490 col. 1043, var. lect. 1466, aliæque.

(154) Freherus huic in directorio, SS. R. Germ.

D Vol. I. præmisso, chronici Swarzhensis nomine affert (cf. Goldast SS. R. Alam. I. p. 207, Apolog. pro Heinrico IV. p. 13); quem Heidelbergensi bibliothecæ illatum esse, testatur Thomasius de plagio litterario, § 591. Nunc vero neque ibi est, neque Romæ hucusque repertus.

(155) De quo cf. Hocker bibl. Heilbronn. p. 86-88. Archiv. VII. p. 411. 496. 497.

(156) De quo cf. Jacobs Beitræge II. 386. Archiv VII. p. 505.

(157) Cf. n. 890, col. 951, n. 238^a

(158) Cf. col. 883, n. 231^a et alia plura.

(159) Omittit tamen quædam a. 949, 1033, 1092, 1115.

(160) Sequuntur numeri — 1184. Sine causa hoc chronicon Guidoni Calixto tributum est (cf. Archiv. I, p. 411; V, p. 687; VII, p. 499). In codice enim 9^b. manu s. xvi hæc verba scripta sunt : *Calixtus papa II, ante Guido dictus, ex Burgundia comitum genere natus, hanc historiam composuit, prout in eadem historia invenies, præcipue in Vita Heinrici IV et V. Qui autem illius historiæ scriptor usque ad a.*

9^b.) Dresdēnsis (F. 60.) mbr., s. XIV, fol. (Arch. VII, p. 499) (161); 9^c.) Ienensis n. 65, mbr. s. XIV, fol. (Arch. VII, p. 498) (162).

10. Stutgartensis, hist. n. 411, fol., olim Zwifaltensis (163), mbr. s. XII, initio mancus, postea hinc inde corruptus additionibusque auctus, quæ tantum non omnes ex Bernoldo haustæ sunt (164). Præterea Swarzhensia habet omnia quæ reliqui additque unum locum qui fortasse ad idem pertinet monasterium (165). Hunc codicem, quem accuratius descripsi Archiv. VII, p. 500 sqq., nactus erat

11. Urspergensis præpositus Burchardus, cum, hoc codice descripto, Chronicon conderet usque ad a. 1229, quod in omnium manibus versatur, usus sum editione principe, quam Joannes Miller impressor Augustanus a. 1515 ex exemplari Conradi Peutingeri in monasterio Urspergensi reperto (166) curavit (167).

Chronici a. 1114 Heinrico V directi unicus, quod sciam, codex est.

C.) Cantabrigensis collegii Christi n. 373, mbr., s. XII, Ekkehardi autographus, diligenter scriptus et eleganter exornatus, quem Pertzius a. 1827 detexit accurateque (Archiv. VII, p. 495) descripsit. Fortasse a Mahthilde, Heinrici V uxore, in Angliam portatus, ideoque in Germania nunquam est descriptus.

D.) Hujus recensio præcipuus est regius Parisiensis n. 4889, mbr., s. XII, fol. Historiæ Alexandri, Gothorum atque Saxonum prætermissæ erant, sed pluribus foliis insertis, postea eadem manu supplementur; quo facto, quaterniones novo ordine numerantur (168). Quod quævis auctoris manum indicare videatur, ipsi tamen hic codex negligentius scriptus vix tribui potest. Historiam Hierosolymitanam in calce positam excipit catalogus episcoporum Hierosolymitanorum. Ex hoc descriptus esse videtur:

A D2.) Codex Parisiensis, Arsenal, n. 6, olim *liber Viridis vallis prope Bruxellam* (169), chart., s. XIV, fol. Incipit ab a. 576, titulo præmisso: *Secunda pars cronice Eusebii*. In fine leviora quædam addit (170).

E.) Ultimam libri formam exhibent duo codices:

E1.) Berolinensis Lat. n. 295, mbr., s. XII, ex fol. min., olim Havelbergensis (171) (ultima pagina legitur: *Iste liber est sancte Marie Virginis sanctique Laurentii martiris in Havelberch. Quem contulit dominus Sichebodo episcopus*; qui sedit a. 1206-1220). Codex initio septem quaternionibus (olim 24 fuerunt, nunc sunt 17) duobusque foliis destitutus est, tamque fœde habitus, ut sæpe singulæ lineæ putredine sint deletæ; alioquin bene scriptus, cœva manu hinc inde correctus atque notis quibusdam de archiepiscopis et abbatibus Magdeburgensibus in margine ascriptis auctus (172). Quas in textum recepit.

E2.) C. regius Parisiensis n. 4889 A., olim *liber sancte Marie in Rastede* (173) Bremensis dioceseos, mbr., XIII, fol. Constat 14 quaternionibus, foliis 111, ultimo exciso. Qui cum ex E1 descriptus sit, partem illius deperditam supplet ejusque loco hinc inde afferendus est.

Classi D aut E ascribendi sunt codex cujus fragmentum Cramerus invenit ediditque (174), alius quem in S. Michaelis monasterio Hildesheimensi fuisse supra monui (175), pluresque a mediæ ævi scriptoribus lecti. Nihil certi comperi de codice in quadam Bohemiæ bibliotheca a V. cl. Haupt viso; neque fragmentum codicis Vindobonensis *Hist. prof.* n. 645 (176) ad quam recensio referendum sit scio. Etiam codices a Chronici Urspergensis editibus adhibiti Ekkehardianum Chronicon continuisse videntur: c. bibl. Dalburgii episcopi Wormatiensis (177) et c. bibl. monast. Augustinorum Argenti-

NOTÆ.

1099 fuerit nescitur (Götze *Merkwürdigkeiten der königl. Bibl. zu Dresden* I, n. 62, p. 483).

(161) Cf. Götze l. I. Ebert Archiv. V, p. 687.

(162) Cf. Struve *Obs. sel.* I, p. 315. Archiv. III, p. 272.

(163) De quo v. Hess. *Mon. Guelf.* p. 166. Archiv. I, p. 597; II, p. 510; III, p. 589. Codex Weingartensis, de quo cogitavit Dümge *ibid.* I, p. 43, et (Mone?) 402, nullus fuit.

(164) V. a. 694, 720, 734, 744, 926, 982, 997, 1045, 1048, 1052, 1055, 1066, 1070, 1074, 1076, 1077, 1087, 1088. Alia a. 451, 470 et 479, ex *Fredegario*, ut videtur, sumpta sunt, alia pauca ex aliis fontibus.

(165) A. 1076.

(166) Hoc testatur Weissung canonicus Urspergensis a. 1524; cf. Christmann l. I, p. xv n. Itaque Braun erravit (l. I, p. 92), qui Peutingeri codice Augustano s. xv usum esse dicit.

(167) Postea prodiit Argentorati 1537, 1540. Basileæ 1569. Argentorati 1609, fol.

(168) Inseti sunt fasciculi V, XII, XIII, XX. Pro XXV, XXVI et XXVII, scripti sunt XX, XXI, XXII, qui priscum ordinem exprimere videntur.

(169) Cf. Sander *Bibl. Belg.*, p. 159 et Hormayr *Archiv.* 1828, p. 807.

D (170) Præter breves a. 1095 et 1100 notitias etiam hos versus:

*Julius . . . . . ter quina luce calebat,
Urbem cum Franci capiunt virtute potenti.
Anno milleno centesimo nec non quaterno
Urbs Achon vicapitur Tholomaida que vocitatur.
Non est urbs Accaron quam quilibet estimat Achon,
Illa Philistea, Ptolomaida dicitur ista.*

cf. de hoc codice Archiv. VIII, p. 356.

(171) Ibi d. 20 Jul. 1821, a nescio quo notatus, iterumque a V. cl. Riedel repertus est (*V. Serapeum* I, p. 185).

(172) A. 937, 968, 981, 1004, 1013, 1023, 1051, 1063, 1076, 1099, 1107, 1113, 1119.

(173) Initio et fine quædam de libri fati scripta sunt jam pene deleta: *Hunc librum frater Conradus prior vice[n]sis redemit in Brema pro 5 fertonibus, et alio loco: Iste liber cronicorum a Herm . . . . . Delmenhorst prope . . . . . filio pro tribus solidis et dimidio.*

(174) De fragmentis nonnullis vetustarum membranarum. Kilix 1826, 4°, p. 20 sqq.

(175) V.n. 143.

(176) Cf. Archiv. III, p. 189.

(177) Quæ Ladenburgi asservabatur (v. Ullmann

nensium a Cratone Mylio a. 1537 collati, alius in A
 editione a. 1569 adornanda adhibitus.

Ultimo loco codices nominandi sunt, quibus hi-
 storix illæ Alexandri, Gothorum, Langobardorum,
 Saxonum iisque conjuncta Vita Mahthildis reginæ
 leguntur: Vaticanus-Guelferbytanus, Monacenses
 duo, Wirzburgensis (178). Quibus accedit regius
 Parisiensis n. 6181 (Colb. 5999) chart., s. xv, quo
 historix Francorum, Gothorum, Langobardorum
 continentur. In aliis denique libris mss. sola Ale-
 xandri Magni historia invenitur: e. gr. Monacensi,
 Hannoverano (179), Weimariensi (180), Ienensi (181).

His subsidiis uberrimis usus id egi, ut primo loco
 Chronicon a. 1106 absolutum ex codice autographo
 quam fidelissime ederem, omnes vero correctiones,
 mutationes et additiones, quas Ekkehardus postea B
 fecisse dignoscitur, accurate indicarem. Tunc con-

tinuationes subjecti, quales in codicibus C., D., E.
 (et B') exstant, diversosque textus, ubi potui, inte-
 gros retinui, leviora quibus inter se differunt aut in
 margine aut in notis attuli. Ultimo loco Hierosoly-
 mitam, jam a Martenio editum, recedere quidem
 nolui, quippe qui cum Chronico plerumque ad ver-
 bum conveniat, præfationem vero finemque cum le-
 ctoribus communicanda curavi librique formam or-
 dinemque accurate indicavi (182). — Hanc vero Ek-
 kehardi editionem, ad quam jam ante novem annos
 Hauniæ, postea Berolini me accinxi, Hannoveræ
 per plures annos continuatam, præcipuis codicibus
 partim eo transmissis partim in itineribus exscriptis,
 nunc in patria feliciter me absolvisse, non possum
 quin valde gaudeam.

Dabam Kilix die Paschatis a. 1843.

G. WAITZ.

NOTÆ.

memoria I, Dalburgii 1840, 4°, p. 7) et fortasse
 postea in Heidelbergensem devenit.

(178) De quibus cf. Archiv. VII, p. 486-489.

(179) Archiv VII, p. 490, 491.

(180) Ib. VIII, p. 692.

(181) Ib. p. 698.

(182) Scripsi a. 1836 dissertationem inauguralem
*De Chronici Urspergensis prima parte, ejus auctore,
 fontibus et apud posteros auctoritate*, cujus specimen
 ibi impressum est. Ex qua nonnulla etiam in hac
 præfationem transtuli.

CHRONICON WIRZIBURGENSE

AUCTORE, UT VIDETUR, EKKEHARDO.

Sex diebus rerum creaturam Deus formavit. C
 Primo . . . . .

(H. S.) [183] Anno 42 Octaviani Augusti Cæsaris,
 ex quo autem Ægyptus in provinciam redacta est
 et Cleopatra cum Antonio victa 29 anno, ab Urbe
 vero condita 752, olimpiadis 190 3, anno dominus
 noster Jhesus Christus in Bethelcem Judæ nascitur,
 transactis ab initio mundi secundum Hebraicam
 veritatem annis 3542, secundum 70 interpre-
 tes 5199.

Anno ejusdem 45^s.

Anno 44. Augustus Tyberium et Agrippam in
 filios adoptavit. Herodes infantes occidit.

45. Judas Galileus ad rebellandum Judeos co-
 hortatur.

46. Asinius Pollio orator moritur.

47. Herodes rex Judææ magno cruciatu moritur;
 pro quo Archelaus regnavit ann. 9.

48. Fames magna Romæ facta est.

50. Tyberius cæsar Dalmatas Sarmatasque sub-
 egit.

53. Jani portæ 12 annos jam ab Augusto clausæ
 aperiuntur.

55. Eclipsis solis facta est.

56. Archelaus in Viennam Galliæ urbem ab Au-
 gusto relegatur, et Judea tetrarchis committitur.

(H. R.) [184] Postquam Octavianus victor ab
 oriente Romam rediit, tunc primum Augustus con-
 salutatur, eo quod publicam rem auxerit, quam ex
 eo 44 annos solus obtinuit; antea enim 12 annos
 cum Antonio et Lepido regnavit. Hujus temporibus
 die natali Domini trans Tyberim de taberna meri-
 toria fons olei per totum diem e terra fluxit. Hic
 erga cives clementissimus, in amicos fidus extitit;
 quorum præcipui erant Mecenas ob taciturnitatem,
 Agrippa ob modestiam laborisque patientiam. Dili-
 gebat præterea Virgilium Flaccumque poetas, libe-
 ralibus studiis tantum incumbens, ut nullus dies
 D laboretur, quin legeret, scriberet, declamaret; isto
 glorians dicto: *Urbem latericium repperi, relinquo
 marmoream*; toto corpore pulcher, sed oculi ejus
 ut clarissimorum syderum acies. A cujus facie dum
 quidam miles averteret oculos, interrogatus cur hoc
 faceret, respondit: *Quia lumen oculorum tuorum
 ferre non possum*. Obiit anno ætatis suæ 75, regni
 vero 56, in oppido Athellæ. Quem mortuum senatus

VARIÆ LECTIONES.

^s Annos vacuos in sequentibus omisi.

NOTÆ.

(183) Ita Epitomen ex Herimanni Chronico factam,
 quætem ex cod. Sangallensi Siehardusedidit, indico.

(184) Id est Pauli Diaconi Historia Romana.